

Utazás Oblomovszkában (Compliance, iparpolitika, fejlődésgazdaságtan)

Lits Levente

DOI: 10.14267/VILPOL2023.05.06.

„I met a traveller from an antique land
Who said:” Ez már nem is Oblomovszka és nem is Kansas.

Absztrakt: A posztcovid időszak gazdasági, geopolitikai, környezeti és úgy a világ egészét értve a válságok koraként jellemezhető. Új iparpolitikai fordulat vette kezdetét, mely meghatározza a compliance 2008 után megindult, majd napjainkra újonnan megalakult tendenciáját. Ezzel párhuzamosan esztétikai fejtegetések kíséretében kitérünk arra is, hogy a napjainkat uraló ember-környezet-társadalom-technológia-kultúra sokelemű kapcsolatai hogyan alakítják ki a Lukácsból is következő, de ma már leginkább érvényét veszített késői neoliberais esztétikai, politikai gazdaságtani gondolkodásmódot, melyet részben tanulmányunkban meghaladni kívánunk.

Tanulmányunkban amellet érvelünk, hogy 2020 után egy új kreatívipari világrend alakul ki, melyet az ökoszisztéma és a compliance fogalmainak egy magasabb szintje jellemez, azonban az egyének már nem rendelkeznek a megismerésre vonatkozó korábbi stratégiákkal. Az etikus cselekvés két új között képzelhető el, tehát napjaink politikaalkotása abban áll, hogy a képességek és a megvalósulások különbségeiből indul ki és azáltal teszi érzékelhetővé a korábban még elképzelhetetlen realizmust. Három, a 21. századi compliance fogalmat előidéző korszakot határozhatunk meg a korábbiak alapján: a büntető modellt, a vállalati életpálya modellt és a körforgásos modellt. A körforgásos modell nálunk a megismerés világra és önmagunkra vonatkozó tendenciáját jelenti és pont ezért elkerülhetetlen, hogy a körforgásban folt keletkezzen, olyan folt, mely újat támaszt, a realizmus radikális megváltoztatását követeli, és azzal szembesít, hogy a megismerés korábbi cselekvési formái nem jelentik a legerősebb valóság esztétikaira vonatkozó jelenlétét, ezért változás kell, de az, hogy hogyan, még egészen nem értett.

Kulcsszavak: compliance, körforgásos gazdaság, eljövendő mimézise, ökoszisztéma, folt, kreatívipar

1. Bevezetés, az iparpolitika helyzete

Az új iparpolitikai korszak Amerikában a korábbi gyártási kapacitások visszatelepítésével jellemezhető, ez a tudásalapú gazdaság egy magasabb szintje (Füredi, 2023). Az iparpolitika és iparstratégia kérdéskörében pedig az állam mintegy kikerülhetetlen szereplő, emellett pedig az innováció és a jó munkahelyek megteremtésének is alapjaként szolgál a jól átgondolt és jól megfogalmazott iparpolitika, iparstratégia (Csath, 2022). A posztindusztériális, tehát kizárólag szolgáltatás-központú gazdaság és társadalom által fémjelzett neoliberális kreatívipar koncepció a korszaknak megfelelően egy szűk csoport kreatív, alkotói kiteljesedésének szabadságán alapul. Ez okozhatta az egyenlőtlenségek történelmi szinten is obszcén mértékét mindamellett, hogy a globalizáció egy szakaszaként a világpolitika létrejöttére utalt mindig is sajátos világpiac koncepciójával (Trautmann, 2022). A kreatívipar és a szervezeti etika társadalmasítása című írásunkban is ekképp érveltünk, amikor a megújult kreatívipar fogalma mentén kezdtük el vizsgálni a még átmeneti állapotokat (Lits & Lits, 2023). A kreatívipar a piaci partikularitás ellenében kell, hogy hívó szavunk legyen és nem a fasizmus mozzanatosságához hasonlóan alkotói tekintélyek liberalizmusa, a self-made-man-ek világát kikényszerítő gazdaságpolitikai imperatívusz (Lits, 2023). Habár a korábbi osztályfogságból való átmenet alapját képezte a posztindusztériálisban a kitörni képes, önmegvalósító ember politikája (lásd Tony Richardson: A hosszútávfutó magányossága című filmjét), ahol a gazdaság látszólag egyének szolgálatába állt, mégis napjainkra a posztmodern kulturális logika eredményeként egyre inkább kirajzolódni látszó fejlődési-moddell kikényszeríti a korábbi önkények felszámolását (Jameson, 2010) akár annak árán is, hogy a korábbi kreatívosztály és az ahhoz tartozó kreatívipar fogalmilag megszűnik létezni.

Az első és második közvetlenség fogalmainak (Lukács, 1965) kiértékelése a posztindusztériális társadalmak piacainak, munkamegosztásának és az azok mögött „burok”-szerűen kifejlődött kollektivitásának magyarázataként is szolgálhat. A termék fogalma a termelthez hasonlatosan már tartalmazza az áru és a szolgáltatás egységét, értve ezalatt az anyagosság és annak érvényesülésének egész folyamatát. A termék azonban egy további kritériumnak is megfelel az által, hogy a termelt fogalmától eltérően több konstellációban is képes kibontakozni; az első és a második közvetlenség egysége, mint fejlődés jelenik meg benne. A posztindusztériális, más-ként posztmodern vagy a közgazdaságtan terminológiájával élve neoliberális rendszer ebben kevesebb, ezért jellemezhető a két korszak közötti különbség úgy, mint az art market és a market art elkülönítése, ahol a változást követően a piac, „mint művészet, a bőség a szabadság, a jólét és demokrácia szolgálatába áll a globalizáció szükségszerűségeként összekötve embereket és igazságokat, kultúrát és szépséget, biztonságot és a túlélés minden lehetőségét a szellemi munka tiszteletében.” (Lits, 2023 p. 127)

Tanulmányunkban amellet fogunk érvelni, hogy az új kreatívipar koncepció az ipar és a szolgáltatási szektor térben és társadalmilag szorosabb kapcsolatán alapul, mely megalapozottság a compliance korábbi tendenciájának megújulásával is jár. Ezenkívül a kulturálisnak mondott szektor és a társadalmi szerepek kérdésköre fogja részint kijelölni azt a totális megszervező erő sarokpontjait, mely korunkban a helyes viszonyok feltérképezése mellett, az ahhoz rendelt Utánban kialakítja a maga működési modelljét emberek, gépek és terek viszonyrendszerében.

2. Folt a körforgásos gazdaságban

Valamikor a '60-as években Lukács György azt írta, hogy „az ember csak akkor ismerheti meg önmagát, ha a maga valójában meg tudja érteni az őt környező világot, amelyben élnie és hatnia kell. Az esztétikumnak ez az igazsága önmagunk és a világ megismeréséből körmozgást csinál: az »Ismerd meg önmagadat!« felé hajtó helyes kényszer az embert bevezeti a világába, megismerteti embertársaival, a társadalommal, amelyben tevékenykednek, a természettel, amely az ilyen aktivitás tere és alapja.” (Lukács, 1965 p. 516) Úgy gondoljuk ezt kell, hogy jelentse a körforgásos gazdaság szükségessége, hogy ennek sarokköveit kell építenünk és ennek esztétikai beágyazásának folyamatára kell rámutatnunk.

Szerzőnk korábban egy Vosz-konferencián elhangzott beszédében (Lits, 2023) már idézte a korábbi részletet és a következőkre jutott: „A társadalom számára a vállalkozások értékeket képviselnek: örömet, tudást, békét, biztonságot, jólétet, az életformák és a közösség szabadságának egységét. Ezek az értékek jelennek meg egy vállalkozás felépítésekor, vezetésekor vagy működtetésekor mind belső érintettjeire nézve, mind arra a környezetre, amelyben kifejti jótékony hatását, gondoskodását, törődését. A kultúra, mint korábban is említettük ezt a megismerést vezeti, és a vállalkozások ennek követésével képesek egyedül felismerni saját szerepüket, küldetésüket, és a folyton változó jövőképet, ahogyan a társadalom számára is ebben definiálódnak saját szükségletei, melynek tervezése ekképp a közgazdaságtantól nem elidegeníthető feladat. Ebből következik azon megfontolás is, hogy az iparpolitikai stratégiaalkotás nem azt jelenti, hogy pusztán a létező gazdaságból indulunk ki, hanem az értékek kelléséhez, a Legyenhez vezető utat keressük.” Tehát a körforgásos gazdaság, melynek körforgását a kultúra mintegy a világmegismerés és önmagunk megismerése között hajtja mindig egy magasabb szinten vissza-visszatérve, közvetlenül vonatkozik az iparpolitika és iparstratégia vonulataira, melyek, habár különböző időfogalmak mellett működnek, egymást kiegészítve mégis az új iparpolitikai korszakra mutatnak úgy, mint ami egységet lesz képes megjeleníteni az első és második közvetlenség helyes rendezésével. (Az első és második közvetlenség Lukács György kifejezései, melyek sorban a nem alkotói és az alkotói viszony működésére vonatkoznak. Lukács álláspontja szerint Arisztotelésznél ez a cselekvés és a megismerés kettőse.)

Két dolgot emelnénk ki elemzésünk megkezdéseként, egyrészt, hogy a magyar nyelv őrzi egy állhatatos kategóriáját például az utazásnak; az utazás osztályharcos volt - mondhatnánk, ami annak küszködős, küzdelmes, megküzdős jellegére vonatkozik. Ezt a tanulmány címének értelmezéséhez ajánlanánk Olvasóink figyelmébe, ugyanis Oblomovszkában, Kansasben, korunk őrzöngő Orbánizmusában utazni hasonlóképp osztályharcos lehet, de osztályharcos lehet az utazás a Jangce-n, át az óceánon nyugatra, de északra is a Földközi-n, osztályharcos az emberiség utazása, de osztályharcos lehet maga az élet is, az élet a művészetért, „hiszen a művészet nagy küldetése éppen az, hogy a magánvaló objektivitás emberek által megismert és meghódított világát olyan visszatükrözött világgá változtassa át, amely az emberekért és az emberekben rejlő emberiségért van.” (Lukács, 1965. p. 170)

A másik, hogy annyira tudni egy nyelvet, hogy azon nem adnak el, mármint, hogy túl tudsz élni, tehát amikor a Folt zenekar (tagjai: Fejős Ádám, Lits Benedek, Tárkányi Áron) azt írja, nem beszélek magyarul, mintegy arra is utal, hogy magyarul bármikor eladnak. Ez egy súlyos végzet és talán pont ekképp kell érteni a magyar kulturális-intellektuális sors- és otthontalanság állandósult megélését, maga az elit született a magyarságban idegenben (lásd József Attila sorai a Sárga füvekből: „Hazám az eladott kabát”) és még ha egy megújulási folyamat eredményeként kormányzó elitté is válik, akkor sem sajátjait fogja igazgatni, csak annak kies megvalósulását, ahogyan a korábban beemelt versben is áll: „Sárga füvek a homokon” – az oblomovszkai tér zártságában mintegy magukra maradtak a megismeréshez rendelt etika korábbi cselekvési formái, gyakorlásuk pusztán nosztalgikus, miként az lmbtq-i vagy a technológiai fejlődés kapcsolatokban vélt hatása. Korunk gazdasági hanyatlásának mindezek kísérleti-kísérő tünetei; nosztalgikus átváltozni, nosztalgikus hazugság és tévedés különbségeként a hitet megnevezni (gondoljunk csak a dosztojevskij-lukács-bolsevizmus problémára: Angyalosi, 2018).

Álláspontom szerint az egyes ember saját életének átélésében mindeddig nem volt képes egész történelmiségét öntudatának részévé tenni belső forradalma által, mely belső forradalmiság mintegy azonos a külsővel is, hanem azt a piacnak megfelelően kifejlődésének helyzetéből kellett vizsgálnia. Lukács Hegel fogalmáról a következőképpen beszél a történelem fogalmát felhasználva a felvetett állítás vizsgálatához kapcsolódóan: „A »belsővé tevő emlékezet« valóban a belsővé tevésnek az a formája, amelyben és amely által az egyes ember – és benne az emberiség – a múltat és a jelent, mint saját művét, mint őt megillető sorsot veheti a birtokába. Objektív valóságot idéz fel, de olyat, amelynek minden ízét emberi tevékenység hatotta át, s amelynek összes tárgyaiba az emberi értelem, az emberi érzés a legjobbakat fektette bele önmagából, az adásnak és cselekvésnek ebben a folyamatában bensőleg gyarapodva.” (Lukács, 1965. p. 606) Napjainkban azonban a művészet ennek egészét kívánja megragadni olyannyira, hogy a művész az emberségeként átélt partikularitását kényszeríti saját szerepeinek társadalmasított összefüggéseibe hidat képezve esetünkben nőisors és férfisors között, visszatükrözés és közvetlenség között. (Lásd a poszthumán feminizmus esetét; Lukács esetén pedig: „Ezzel összefüggésben a marxizmusért folytatott harc. Individualitás és nembeliség problémája. Itt éppen partikularitás és a gyakorlatilag megvalósított nembeliség összeütközése. [...] tisztán földi evilágiság a partikularitás legyőzésében.” (Lukács, 1989, p.37.o.)) Lits Benedek szövegeiben is ez tükröződik elsődleges vissza azáltal, hogy a két új közötti választást idézi fel, ami – miként majd látni fogjuk – egyazon történelmi következményben válik egyneművé küzdelmeiben a saját élet átélésének katarzisaiból következő valóságos Utánjáig.

Ez mutat az etika vonulataira, arra az életekre és terekre vonatkozó diszkontinuitásra, mely napjainkban minden igazi művészeti munkában két újat jelöl ki és értékválasztásra készítet. Az újnak ekképp két kategóriája van, a mindennapiság újra feltalálására ösztökél és a fejlődést abban jelenti meg, hogy termékeny feszültséget hord ki az igazságra törés minden pillanatában. Médeia és Arakhné története is erre figyelmeztet; a neoliberalizmus után megvalósulni látszó világlakóiság immáron csekély követelésnek látszik a hatalommal, a művész saját emberségeként átélt partikularitásával szemben, a történelem mintegy az igazság utánit kívánja meghódí-

tani az embernek, a kultúrán túl az esztétika, a megalkotás, a megalkotottság egységébe forrva vele, sikertelensége esetén pedig az otthont, az életből következőt pusztítja el utolsó erejével készülve a akhilleuszi bosszúra (magasabb szinten visszatérve, különböző szintekhez rendelve), mentesülve a megfáradtság kényszere alól.

Az etika, mely a kollektív egyénre vonatkoztatottságából fakad, mint a szubjektivitás és az objektivitás feloldása jelenik meg. Lukács ebben a kérdésben is arra jut, hogy „a feszültséggel teljes egyensúly” csak akkor jöhet létre, ha az alkotó egyén cselekvésében az őt körülvevő világot az emberiségre vonatkoztatja és magát a cselekvést az értékrend egységének megfelelően tudja végrehajtani (Lukács, 1965. p. 797). A probléma ebben csak az, hogy az értékrend érzékelése és az őt körülvevő világ ellentmondásba kerül a cselekvésben, ezzel párhuzamosan a szubjektum nem tud hozzáférni a megismeréshez rendelt etika korábbi cselekvési formáihoz. A compliance tudatosság ezt akarta kivívni a 10-es években, a hazugság és a tévedés elválasztásán keresztül, azonban napjainkra egyértelművé vált (lásd populizmus, jogállamiság válsága, hamis utópiák), hogy olyan etikainak mondható alternatívát kínálni a válságok korában nem lehet, ami a létező rend radikális etikai alternatívájaként szolgálna. A tapasztalat valamiképp azt fejezi ki, hogy a képesség és a megvalósulás (értsd: eredmény és cél) között olyan szakadék húzódik, a neoliberalizmusnak olyan szakadéka húzódik, mely az alkotó egyén cselekvésében az őt körülvevő világot egy nem ismert és talán már nem létező emberiségre vonatkoztatja. Ezért mondható: a megismerés gyakorlása napjainkban egészen nosztalgikus. Így érthető meg a késői Lukács fegyelmezett gondolkodása, mégegyszer: „Ezzel összefüggésben a marxizmusért folytatott harc. Individualitás és nembeliség problémája. Itt éppen partikularitás és a gyakorlatilag megvalósított nembeliség összeütközése. [...] tisztán földi evilágiság a partikularitás legyőzésében.” (Lukács, 1989, p. 37.)

Lukács következő szavai éppen önmaguknak mondanak ellent az előbbiből következtettek alapján. Önmagában az utópikus, hogy az emberiségre vonatkoztatott világmegismerést többnek látjuk, mint egy foltot, mindannyiunk foltját a körforgásos gazdaságban. „A művészet saját világa sem szubjektív, sem objektív értelemben nem utópikus, nem olyasmi, ami transzcendens túlmutatna az emberen és világán. Kimutattuk, hogy ez szubjektív és objektív értelemben egyaránt az emberek saját világa, mégpedig olyan, amely az ember és a világ legmagasabb rendű konkrét lehetőségeit legjobb törekvéseinek érzékileg közvetlen megvalósulásában reálisan állítja az ember elé, mint amik legmélyebben a saját énjéhez tartoznak.” (Lukács, 1965. p. 517)

3. Utazás a fejlődés társadalmában

A bevezetést és a körforgásos gazdaságot elemző szakaszunkat követően az iparban működő szolgáltatási és a szolgáltatásokban működő ipari egység folyamataira, különböző pozícióira és az új iparpolitikai, iparstratégiai összefüggések keretében történő átalakulási folyamatra kérdeznénk rá. Ehhez a korábbi Világpolitika és Közgazdaságtanban (2. évf. 3. sz. p. 71-93) megjelent Iparpolitika és felnőttképzés című tanulmány főbb elgondolásait vennénk sorba. A sorravétel ívét alapvetően két téma fogja meghatározni: az ökoszisztéma és a részvétel kölcsönösségé-

nek problémája, illetve a már nem kizárólag szolgáltatás-központú gazdaság és társadalom által fémjelzett posztneoliberális középtávú szakaszhoz rendelt érzékelési keret kialakulásának főbb alapvetései a szolgáltatások összefüggésében.

Trautmann és Vida az ökoszisztéma fogalmának meghatározásával a következőképpen kezdi, úgy látják, hogy a Malthus-i modellt az egyensúly fogalmán túl a harmónia, az összhang elvének kell alávetni. Azt pedig a globalizáció értékrendje által kell meghatározni.

„A harmónia azonban több az egyensúlynál, és ennyiben tovább lehet gondolni Malthus elméletét, nem pusztán az egyes termelési tényezők közötti összhang megteremtése, hanem az összhang elvének is a meghatározása, ami a globalizáció korában az egyetemes értékrend alkalmazását jelenti. A Malthus-i modell ezért nem feltétlenül a provincializmus védelme, ahogy Marx értelmezte, hanem az ökoszisztéma tervezése és irányítása. Ez a szempont meg is jelent Darwin munkásságában, aki közvetlenül támaszkodott Malthus elméletére.”

Annyit azonban kiemelnék, hogy a Malthus-i modell is az ökoszisztéma tervezését és meghatározását irányozta elő annak ellenére, hogy nála az ökoszisztéma még statikus volt, s minthogy a forma, mely az értékrend megtapasztalhatósága, sosem lehet statikus, így az ökoszisztéma Malthus-i fogalma valóban provincialista megfontolások végigvitelére ad okot, nem teszi lehetővé a megismerés értékrendjének érzékelését és alkalmazását. (Nála az ökoszisztéma csupán a részek összessége.) Továbbá Trautmann és Vida már helyesen ismeri fel az összhang elvének meghatározása kapcsán kialakult társadalmasítást annak ellenére, hogy a Malthus-i elmélet továbbfejlesztése sem nyújt elegendő elméleti megalapozottságot, mivel mint később olvashatjuk, az ökoszisztéma kialakításának két feltétele van, melyek sorban: a világ összes részei nekik rendelt, a történelem adta értékekkel bírnának, amit meg kell „kapni”, illetve egy olyan felosztást kell előírni, mely az állampolgárok és a természeti tényezők mindegyikére vonatkozik párhuzamosan azzal, hogy a történelem, a fejlődés ágensének folytonosságát biztosítja.

„Az ökoszisztéma kialakítása azt igényli, hogy minden erőforrás megkapja az értékét, olyan elosztási rendszert kell kialakítani, amelyik a kultúra és civilizáció hosszú távú fenntarthatóságát teszi lehetővé. Ez vonatkozik a természeti tényezőkre, de az állampolgárokra is. Az állampolgárok számára juttatott jövedelem is része az ökoszisztémának, az állampolgári létehez, a részvételhez szükséges javak és szolgáltatások biztosítása a jövedelemelosztás lényege.”

A kérdéses részlet problémája a következőképpen ragadható meg. Az emberek által dominált környezeti rendszer mellett az erőforrások az emberi társadalmak és technológiájuk, a világ tudatosságán kell, hogy alapuljon annak ellenére, hogy párhuzamosan az emberi társadalmak pusztán mint részek jelennének meg az immáron a környezetre is kiterjeszteni kívánt politikai részvételben. Ez az ellentmondásosság pedig a körforgásos gazdaságban, mint folt jelenik meg a probléma tovább gondolását sürgetve.

Úgy fogalmaztunk feljebb: „a művész az emberségként átélt partikularitását kényszeríti saját szerepének társadalmasított összefüggéseibe hidat képezve esetünkben nőisors és férfisors között, visszatükrözés és közvetlenség között.” Ezzel pedig mintegy a megnevezett problémát ama politikai gazdaságtani megfogalmazással egészítenénk ki Trautmann és Vida gondolatait is

értve, hogy az ökoszisztéma a megvalósulás és a képesség egységének létrehozásában kifejezi és megvalósítja a társadalom, a hatékonyság legdinamikusabb fogalmát. A jövedelem nem az állampolgári létehez, a részvételhez szükséges javak és szolgáltatások biztosítása, hanem annak a politikainak alárendelt világnak a következménye, mely a történelem, a fejlődés ágensének folytonosságát részint az emberekben, miként az értékkel felruházott összes részben látja biztosítottnak. Ekképp oldható fel az az ellentmondás, mely a részek egészét, mint többet áhítja azon belátás mellett, hogy a „reális” tervezését nem lehet az arányok képességeihez rendelni.

A „Legyen” eszerint csak úgy érhető tetten, mint a konkrét, a történelem, a fejlődés legmélyebb megvalósulása. Ezt fejezi ki a geopolitikai értelemben jól megfigyelhető szimmetria, arány, kompozíció történelmi elemzése, mely az egyes részek kölcsönös viszonyát, a kitermelt új termelést, a létező újat határozza meg. A műalkotás tartalmi és formai elemeit egységbe rendező és azt mozgósító arányosság ezért a jövedelemelosztás azon politikai szubjektumban kimunkált felidézése, mely az emberi társadalmakat és a világ összes részeit felértékelésükben az eljövendő mimézisében, az ahhoz rendelt feladat szerint határozza meg. Ebben az értelemben az ökoszisztéma fogalmát, mint kompozíciót kell felfognunk, mely igazgatja, és egyneműségében megragadja a megvalósulás arányait, a megvalósulás új arányainak kívánalmát.

*** Ezzel át is térünk a megismeréshez rendelt etikai cselekvés újabb lehetséges eszköztárának vizsgálatához, annak is a Trautmann és Vida által jól megragadott formációelméleti előzményeihez. A már nem kizárólag szolgáltatás-központú gazdaság és társadalom által fémjelzett posztneoliberális középtávú szakaszhoz rendelt érzékelési keret kialakulásának főbb alapvetéseit emelnénk ki az elemzés folytatásaként. Mint láttuk az iparpolitika megváltozásában, az esztétika politikai gazdaságtani vetületeiben is érzékelhetővé vált az új világrendről folytatott párbeszéd. Az ökoszisztéma fogalmirendszerben betöltött helye is ezért vált kritikus és a gondolkodás számára kitüntetett területté. A Compliance a kreativitás új korszakában című ponthoz közeledvén Trautmann és Vida azon meglátásaira térnénk rá, melyek kifejezetten a szabályalkotás és a politikaalkotás fogalmainak kialakulására vonatkoznak.

Három fogalmat ismertetett tanulmányában, melyekre később mi is támaszkodni fogunk: a munkaerő, a humán tőke és az emberi tényező. Ezek a fogalmak alkotják leírásában a 19. század és 21. század közötti történelmi szintű átmenet formáit. Előre is kiemeljük, hogy a három fogalom annak a beavatkozásnak a leírására ad lehetőséget, ami a munkások cégbe történő politikai részvételéért küzdött. Míg Marx korszakában a munkás pusztán input jellegű munkaerejét vette igénybe az adott kor gazdasága (csak némely alkalommal tudott és akkor sem munkájában részt venni gyári törvényhozásban, a munkásmozgalom kialakításában és munkaidő csökkentéséért folytatott harcban nem tudták munkájuk egészét megvalósítani), addig a humán tőke időszakában a tervezés részévé vált szaktudás is, azt követően pedig már egész cselekvési környezete, életének megvalósulása határozza meg a korszak gazdaságát. Ez azt jelenti, hogy az életre vonatkozó tudás is a gazdasági tervezés, irányítás és az összhang elvi meghatározásának az alapjául szolgál, ezért mondhatjuk napjainkban, hogy minden vállalkozás egyszersmind mozgalom is.

Ez azért különösen fontos, mert amikor a compliance 2008 utáni tendenciájának problematikuságáról lesz szó, ezen átmenet vonulatai által meghatározott formaváltásról van szó, miként a nem kizárólagosan szolgáltatás-központú gazdaság működése is valójában az előzmény és a társadalom azon szintjeire vonatkozik, mely a környezettel való számítás alapját fejezi ki a részek és az egész korábban kifejtett összefüggésében. Trautmann és Vida a következőképpen gondolkodik:

„A szolgáltatás-központú gazdaság a közjó alkalmazása, és nem pusztán a munka eredménye. Az anyagi javak és szolgáltatások egészséget és kultúrát közvetítenek, ez a lényegük. A szolgáltatás ezért a folyamatos gondoskodás arról, hogy a társadalom tagjai, a tevékenység fogyasztói részt tudjanak venni az értékrend alkalmazásában.”

A posztindusztériális, tehát kizárólag szolgáltatás-központú gazdaságtól való elmozdulás a már említett új iparpolitikai koncepció megvalósulásának kezdeti időszakában is érzékelhető, de az, hogy az miként befolyásolja a politikaalkotás, az új, már teljesebb kreatívipar fogalom fémjelzte középtávú szakaszt, közel sem egyértelmű. Az erről folyó párbeszédhez szólnánk hozzá szempontrendszerünkkel, mely a szolgáltatásoktól, tehát a folyamatos gondoskodástól úgy távolító perspektívát takar, hogy annak az egészre vonatkozó politikai megalapozottságát nem érinti, pusztán a kompozíció fogalmát felidézve a társadalom, a hatékonyság legdinamikusabb fogalmát, a fejlődést kívánja mozgósítani.

4. Compliance a kreativitás új korszakában

A három megkülönböztetett, de mégis egyazon folyamatot bemutató pont tanulságainak beemelésével a mindezeket megelőző gondolkodáskörnyezet viszonyrendszerében a 10-es évektől érvényesülő és működő compliance fogalom rövid vizsgálatára, továbbgondolására térnénk rá. A fenti három szakasz kérdéseit, melyekkel a compliance fogalmi átalakulásának problémáját célozzuk, a 2008-as válság következményeként kialakult világrenden keresztül érthetjük meg. Az Amerikai Egyesült Államok másodlagos jelzáloghitel-válságából, mely mint egy ügyetlen kisgyerek, ki sorban dönti le a világ nemzeti és kereskedelmi banki, bankfelügyeleti és szabályozói kártyavárait, rendkívüli tapasztalattal jöttek ki a globalizáció különböző intézményei. A Basel III, illetve az idén elkészült Basel IV framework-ök ezen korszak kockázati és compliance kérdéseivel foglalkoznak, pragmatikus szabályalkotással, biztonsági limitekkel és kockázati besorolásokkal, compliance irányelvekkel, a „modellezhető” és a „nem modellezhető” kategóriáinak bevezetésével, értékelésével.

Az ilyen és ehhez hasonló intézményi válaszokat a globalizáció intézményei 2008 után, mint történelmi szükségszerűség kikényszerítették, ám jelentős előrelépést az évtized végére elfáradt és a COVID által meghatározott nemzetközi gazdaságpolitikai mainstreamre vonatkoztatva nem értek el. A compliance fogalmának újraértelmezése, továbbgondolása tehát nemcsak mint egy 15 évvel ezelőtti problémára adott, megjelenítésére mostanra már elavult intézményi megoldás vetődik csak föl, hanem sokkal inkább, mint egy új iparpolitikai irány által igazgatott társadalompolitikai eszköz, amelynek fogalmi készlete a körforgásos gazdaság folyamatait előlegezi meg. Ezen új vállalati nyelv, ami a szabályalkotás folyamatát politikaalkotó gesztusok felé

nyitja meg, megszületőben van. Az új iparpolitikai, iparstratégiai szemlélet, ami már a korábbi szolgáltatások és az iparokban működő szolgáltatások konstrukciójaként hivatkozik a post-covid világrendben működő vállalkozásokra és azok hálózataira, ezzel egyidejűleg szemléletváltást is megkövetel a compliance-szel foglalkozó szakemberektől és intézményektől.

Ahogy azt láthattuk, a 2008-at követő compliance fogalom és szabályalkotói attitűd, mechanizmus a 2020-as évek válságaihoz vezetett, annak meghaladása Trautmann és Vida elmondásában a politikai jelenlét (hozzáférés, részvétel) kiterjesztésének folyamataként érthető. A következő munkaerő-humán tőke-emberi tényező hármass formációelméleti áttekintésnek folytatjuk elgondolását, mely végső soron oka a compliance megváltozó tendenciájának, de alapja is a válságból való elméleti útkeresésnek.

„A részvétel szempontjából a közgazdasági elmélettörténet három korszakot különböztet meg: a munkaerő-áru korszakát, ami elsősorban a klasszikus politikai gazdaságtant jellemezte, a 20. században érvényes humántőke fogalmat, és a napjainkban megjelenő új szemléletet, amit az emberi tényező fogalmában lehet összefoglalni.”

A munkaerővel foglalkozó elmélettörténet első korszakát, mint büntető modell foghatjuk fel: a munkaerő részvétele és értékrendi irányítása csupán a büntetések és jutalmak módosításával elérhető, motiválható. Ezen fázisban a munkás nem vesz részt az ökoszisztéma alakításában, nem vesz részt a tervezés és irányítás folyamatában. A bér munkás a munkaerejét a cég számára felkínálja pénzért, éppen ezért a compliance szempont csak nagyon nehezen kontúrozható: a céges kultúra a bér munkások jutalmazásával és büntetésével differenciál a viselkedési minták között, ebbe a munkásoknak nincs beleszólása, passzív elszennvedői csupán a tőkés vállalkozók, igazgatók elképzeléseinek, értékrendjének. (Csak némely alkalommal tudott és akkor sem munkájában részt venni gyári törvényhozásban a munkásosztály, a munkásmozgalom kialakításában és a munkaidő csökkentéséért folytatott harcban nem tudták munkájuk egészét megvalósítani.)

A humán tőke compliance-értelmezését a vállalati életpálya modell kategóriájával értelmezzük: ezen fázisban egy hosszú távú, szabályok és juttatások által jól körülhatárolt keretben látjuk megvalósulni az egyének és vállalkozások életciklusát, mely életciklus közvetíti a globalizációra való törekvést. A vállalati életpálya modell sajátja, hogy a munkás már részt vesz a cég életében és kultúrájában, de nem határozza meg a cég hosszú távú, a fejlődés szerinti döntéseit. Ezen részvétel lehetséges formája lehet a munkások által összegyűjtött visszajelzések értékelése és technológiai, munkakultúrát érintő belső ötletelés, fejlődés, mint a kaizen-módszer, illetve maga a vállalati életpálya modell egy sajátos formája, ami a munkás számára a tudás megszerzhetősége és megosztása által hosszú távú fejlődési utat nyit meg, folyamatos bővítését az ökoszisztémához való hozzáférésnek. A vállalati életpálya modell végén, ami szorosan kötődik a vállalathoz, a munkás jutalma a cégtulajdon, a közvetlen beleszólás és formálás. A modell nyújt szabadságot és mobilitást, de csupán szigorú követelmények és komoly idő és energia befektetés mellett, a folyamatos tanulás és fejlődés az egyén céljait csak részben veszi figyelembe, többnyire a cég tulajdonosi körének vízióját egészítik ki, emelik magasabb technikai és kulturális szintre.

A harmadik fázis, a körforgásos modell viszont már az emberi tényezőkkal is számol, az emberrel, aki önmagának és világának a megismerésében végez körmozgást. Ez a modell a folyamatos változás dinamikus modellje. Nem provincialista, sőt felszámolja az abból való átmenet által hátrahagyott zárványokat. A munkás részt vesz a cég közép- és hosszú távú céljainak kialakításában, az összhang értékelméleti megalapozásában. A modell nem kényszeríti életpályát vagy büntetést a cégen belül a szereplőire, hosszú távú fejlesztési és ingatlanhiteleket a vállalkozásokra és egyénekre. Mobilitás és politikai szerveződés alapján működik, eszközrendszerét tekintve rugalmas, értékrendi és kulturális jegyeit a mélyben rögzíti és azokra épít.

Ezzel be is fejeztük a compliance értelmezési körét, hiszen mindezekből fakadóan egyértelmű, hogy a megfelelés és a szabályok megalkotásának rendszere a kompozíció, az ökoszisztéma magasabb szinten való elképzelését igényli, mely a fentebb írtak szerint a tervezés és irányítás megismerés melletti értékválasztását követeli meg, a döntést a két új közül.

Összegzés

A 2020-as évek, a posztcovid időszak egy komplex, sokelemű gazdasági-geopolitikai-környezeti-közösségi válságkorszakként ragadható meg. Új iparpolitikai fordulat vette kezdetét, mely párhuzamosan esztétikai fejtegetéseink kíséretében a compliance 2008 után megindult majd napjainkra újonnan kialakított tendenciáját is különösképp meghatározza. Lukács, Trautmann és Vida alapján a kései neoliberalizmus esztétikai-politikai gazdaságtani tendenciáinak azonosításával korunkat szeretnénk továbbgondolni.

Tanulmányunkat összegezve a körforgásos modell lényegét kívánjuk megragadni oly módon, hogy azt a világ és önmagunk között hajtott megismerésként láttatjuk. Az etika számára értelmezhető cselekvés formáit ebben a modellben egyszerre látjuk partikulárisnak és annak a totalitásnak, mely mint kompozíció végső soron mégiscsak napjaink globalizációelméletéből következik. Az új kreatívipar fogalma ezt az alkotási folyamatot mutatja be érvelésünk szerint pont azáltal, hogy átvezet abból a korábbi konstellációból, mely egy szűk csoport kreatív, alkotói kiteljesedésének szabadságán alapult. A művészet a történelem egészét annak felidőzésén keresztül az eljövendő mimézisében kívánja megragadni olyannyira, hogy a művész, az új alkotó (lásd kreatívipar) az emberségeként átélt partikularitását kényszeríti saját szerepének társadalmasított összefüggéseibe. Mindezek a két új közötti választást idézik fel, ami egyazon történelmi következményben válik egyneművé küzdelmeiben a saját élet átélésének katarzisaiból következő valóságos Utánjáig.

Kiemelt megállapításunk, mely további kutatások tárgyát képezheti, hogy a jövedelem nem az állampolgári léthez, a részvételhez szükséges javak és szolgáltatások biztosítása, hanem annak a politikainak alárendelt világnak a következménye, mely a történelem, a fejlődés ágensének folytonosságát részint az emberekben, miként az értékkel felruházott összes részben látja biztosítotttnak. Ez a korábbi Kansas vagy Oblomovszka hagyományain való túllépés, mely segít az őrző Orbánizmusban útrakelni. Útrakelni az osztályharcos művészet történelmi utazásában a Jangce-n, át az óceánon nyugatra, és legfőképp – itt Európában – északra a Földkö-

zi-tengeren, osztályharcos utazás az életben, a művészetben és tudományban, a szerelem politikájában a megvalósulásért, mely megvalósulás egyszersmind kiengesztelődés, megbocsátás, az osztálynéküliség megismerésben, a feltöltésben történő megvalósulása.

A korábbi etika, a cselekvésre és megismerésre vonatkozó elmélet korunkban a politikaalkotása ama megújításra mutat, mely a képességek és a megvalósulások különbségeiből indul ki és azáltal teszi érzékelhetővé a korábban még elképzelhetetlen realizmust, hogy a körforgásban felfedezi a feltöltést. Három, a 21. századi compliance fogalmat előidéző korszakot határozhatunk meg tanulmányunk során: a büntető modellt, a vállalati életpálya modellt és a körforgásos modellt. A körforgásos modell nálunk a megismerés világra és önmagunkra vonatkozó tendenciáját jelenti és pont ezért elkerülhetetlen, hogy a körforgásban feltöltés keletkezzen, olyan feltöltés, mely újat támaszt, a realizmus radikális megváltoztatását követeli, és azzal szembesíti, hogy a megismerés korábbi cselekvési formái nem jelentik a legerősebb valóság esztétikaira vonatkozó jelenlétét, ezért változás kell, de az, hogy hogyan, még egészen nem értett.

Mindez úgy politikai, mint a szerelem: a „nem illenek össze” társadalmi megítélése és az egyén politikai akarata, mely adott megváltoztatja a világot. A szerelmesek a társadalommal szemben azt átélnek, megváltoznak, hisznek benne, és megvalósítják; ezért a szerelem a világ, a társadalom radikális megváltoztatása. Ezt nevezte részint Lukács a marxizmusért folytatott harcra, ez jelöli túlmenőleg a 21. század etika perspektíváit: „Individualitás és nembeliség problémája. Itt éppen partikularitás és a gyakorlatilag megvalósított nembeliség összeütközése. [...] tisztán földi evilágosság a partikularitás legyőzésében.” (Lukács, 1989, p.37.)

Bibliográfia

Angyalosi, G. (2018). Derrida az igazságról és a hazugságról. *A vörös postakocsi: online művészeti, tudományos, közéleti folyóirat*, 11 (3), p. 92-102.

Csath, M. (2022). Gondolatok az ipar jövőjéről és az iparpolitikáról = Reflections on the Future of Industry and Industrial Policy. *Köz-gazdaság, [online]* 17(4), p. 19–35. doi: <https://doi.org/10.14267/retp2022.04.03>.

Füredi, A. (2023). Az Új Ipari Korszak – Amerikának ismét gyártási szuperhatalommá kellene válnia – Magyar Közgazdasági Társaság – Fejlődésgazdaságtani Szakosztály. [online] [Fejlodesgazdasagtan.hu](https://fejlodesgazdasagtan.hu). Available at: <https://fejlodesgazdasagtan.hu/2023/07/25/az-uj-ipari-korszak-amerikanak-ismet-gyartasi-szuperhatalomma-kellene-valnia/> [Accessed 12 Aug. 2023].

Jameson, F. (2010). *A posztmodern, avagy a kései kapitalizmus kulturális logikája*. Budapest, HU: Noran Libro Kiadó.

Lits, B. & Lits, L. (2023). Kreatívipar és a szervezeti etika társadalmasítása. *Világpolitika és a Közgazdaságtan, [online]* 2(3), p. 55–65. doi: <https://doi.org/10.14267/vilpol2023.03.10>.

Lits, L. (2023). A munkaerőpiac szükségszerűen partikuláris az étellel szemben. *Világpolitika és a Közgazdaságtan, [online]* 2(3), p. 124–127. doi: <https://doi.org/10.14267/vilpol2023.03.19>.

Lits, L. (2023). Kultúra és recesszió – Magyar Közgazdasági Társaság – Fejlődésgazdaságtani Szakosztály. [online] Fejlodesgazdasagtan.hu. Available at: <https://fejlodesgazdasagtan.hu/2023/03/21/kultura-es-recesszio/> [Accessed 25 Aug. 2023].

Lukács, Gy. (1965). *Az esztétikum sajátossága 1*. Magvető Kiadó

Lukács, Gy. (1989). *Megélt gondolkodás*. Átvetem: Fekete Éva: Lukács György Késleltetett életrajz (2021)

Mihalkov, N. (1980). *Néhány nap Oblomov életéből* (Oblomov).

Trautmann, L. (2022). Beköszöntő. *Világpolitika és közgazdaságtan 1(1)*, – Magyar Közgazdasági Társaság – Fejlődésgazdaságtani Szakosztály. [online] Fejlodesgazdasagtan.hu. Available at: <https://fejlodesgazdasagtan.hu/2022/12/19/vilagpolitika-es-kozgazdasagtan/> [Accessed 12 Aug. 2023].

Trautmann, L. & Vida, C. (2023). Iparpolitika és felnőttképzés. *Világpolitika és Közgazdaságtan 2(3)*